

Pregled zaštitnih radova u kapelama sv. Ladislava u Podgorju Bistričkom i sv. Roka u Tugonici na području župe Uznesenja BDM Marija Bistrica (2005.-2014.)

Kapelice sv. Ladislava i sv. Roka manje su, jednobrodne historicističke građevine župe Uznesenja BDM, smještene nedaleko od svetišta Majke Božje Bistričke u Mariji Bistrici. Iako se spominju mnogo ranije u vizitacijama, još u 17. i 18. st., konačan izgled dobivaju nakon potresa koji je u studenome 1880. pogodio Zagreb i okolicu. Rekonstrukcija kapela odvijala se prema Bolléovim projektima izmijenivši njihove prostorne dispozicije. Tako je kapela sv. Ladislava povišena, srušena joj je sakristija, zidovi su produljeni, prozori povećani te je postavljeno novo krovništvo i drveni tornjić. Kapela sv. Roka osim što je povišena dobila je novo vanjsko neostilsko ruho – zvonik te žbukane kanelure i slijepe arkade ispod krovnog vijenca (sl. 1 i 2).

Obje su opremljene drvenim, polikromiranim oltarima iz polovice 18. st. Oltar Majke Božje iz kapele sv. Ladislava dopremljen je iz obližnje kapele sv. Marije Magdalene u Humu Bistričkom, dok je njen izvorni oltar prenesen u Muzej za umjetnost i obrt, gdje je sačuvan uglavnom u dijelovima. Središnji dio novopostavljenog oltara je skulptura Pietà smještena u niši, definirana klonulim Kristovim tijelom što počiva u krilu Majke Božje (sl. 3). Zbog nešto drukčije obrade u odnosu na dva velika anđela zaogrnuti vješto izrađenom draperijom, središnja skupina nastaje vjerojatno početkom 19. st. Sama tema Pietà (*tal. sućut, sažaljenje*) skladno je uklopljena u kompoziciju oltara koji pak u skromnoj kapeli potpuno dolazi do izražaja. Tema se javlja na zapadu Europe u zreлом srednjem vijeku, a izvedena je iz ikonografskog ciklusa *Sedam Gospinih žalosti* kao intimnija scena za molitvu.

Stilska osobitost rokoka na ovom oltaru očituje se u njegovoj lakoći postignutoj ukidanjem stupovlja u korist skulptura te dekoriranjem perforiranim i kompleksnom ornamentikom u maniri plamenog *rocaillea* (sl. 4).

Poznate su nam tri obnove oltara Majke Božje – u vrijeme zamjene središnje skupine Pietà početkom 19. st., njegove dopreme u kapelu 1959. i u vrijeme od 2005.-2014. godine. Posljednju je vodio je mr. sc. Andrej Aranicki, a financirana je sredstvima Ministarstva kulture tijekom pet godina preko Programa zaštite kulturne baštine.

Radi njegovih dimenzija radovi su se odvijali parcijalno, počevši sa skulpturama. Započelo se sa središnjom skupinom Pietà, a sljedeće godine nastavljeni su radovi na velikim skulpturama anđela. Nakon njihovog završetka 2008. g., demontirana je arhitektura oltara i njegove ukrasne aplikacije, dok je novoobnovljeni skulpturalni ansambl prenesen u kapelu zbog nedostatka prostora u atelijeru. Nakon dvije godine vlaga u kapeli pokazala se iznimno pogubnom za novoobnovljene skulpture te su one morale biti povučene iz kapele i nanovo sanirane.

Stoga su u razdoblju od 2012. do 2014. godine izvedeni nužni radovi na sanaciji kapele od vlage. Oko kapele izvedena je vanjska drenaža te je u donjim zonama zidova otučena žbuka, kako bi se omogućilo njihovo prosušivanje. Potom se pristupilo izvedbi unutarnje drenaže koja je započela pažljivom demontažom zatečenog kamenog poda, kako bi se izvorne kamene ploče nakon radova ponovo vratile u kapelu. Pri tome je na dno iskopa dijagonalno postavljena drenažna cijev, koja se priključuje na vanjski drenažni prsten.

Glavnim razlogom akumuliranja vlage u unutrašnjosti kapele, pokazala se cementna žbuka kojom je kapela žbukana, a koja sprječava isparavanje kapilarne vlage iz zidova.

Tijek konzervatorsko-restauratorskih radova na oltaru u atelijeru bio je uobičajen. Nakon dezinfekcije, demontaže i dopreme pojedinih dijelova oltara u atelijer, pristupilo se prije svega konsolidaciji drvenog nosioca i podljepljivanju oslika i pozlate. Uslijedile su manje nadoknade u sloju nosioca te rekonstrukcija nedostajućih dijelova nosioca, osnove, oslika i pozlate (sl. 5). Nakon zaštitnih radova čitava površina oltara retuširana je u predjelima gdje nije bilo sačuvanog oslika i to prema odgovarajućem stilskom rukopisu i tonalitetu te je zaštićena damar lakom, koji se dobiva otapanjem smole u terpentinu.

Kod restauracije pažnja se posebno pridaje odgovarajućim neinvazivnim metodama čišćenja, podljepljivanja i nadoknade u slojevima (bilo da se radi o nosiocu ili završnoj obradi), rekonstrukciji osnove, oslika, pozlate, posrebrjenja i lazura te konačno retušu i završnom lakiranju, što znači često dugotrajan i vrlo minuciozan posao.

Osim zbog izvedbe građevinskih radova na sanaciji vlage, povrat oltara odužio se i zbog vremena potrebnog da izvedeni radovi počnu davati učinke, odnosno da se postigne optimalna relativna vlažnost kapele od približno 70-75 %. U međuvremenu je također trebalo sanirati oltarnu menzu oltara i pripremiti ju za prihvrat novoobnovljenog oltara. To je podrazumijevalo uklanjanje naknadno nadozidane betonske predele na menzi oltara, koja je vjerojatno „naslijeđena“ od izvornog oltara sv. Ladislava, kako bi se obnovljeni oltar Žalosne Majke Božje smjestio na pravu visinu te ne bi više vrhom baldahina dodirivao svod apside.

Otvaranje sonde na oltarnoj menzi pokazalo je visok stupanj vlažnosti i to do 30-ak cm u dubinu te jednako tako pokazalo se da na njoj nema ranijih slikanih slojeva. Uklanjanje neadekvatne cementne žbuke nakon čega se menza postepeno isušivala prethodilo je žbukanju vapnenom žbukom te osiguravanjem stabilnog podesta za oltar (sl. 7).

Prije povrata obnovljenog oltara, u kapelu su postavljena četiri vitraja s prikazima poznatih velikih klerika (sl. 8), prema nacrtima akademskog slikara Josipa Biffela. Vitraji su postavljeni sredstvima župe, bez prethodnih konzultacija i odobrenja nadležnog Konzervatorskog odjela. Kako na vitrajima prevladava intenzivna modra boja, tako oni bacaju plavičastu svjetlost na novoobnovljeni oltar, što rezultira neadekvatnim modrikasto-ljubičastim odbljescima na dominantnim zlatnim i srebrnim površinama oltara, čime je nažalost umanjena njegova estetska vrijednost i izvorni doživljaj njegove polikromacije.

Oltar sv. Roka iz istoimene kapele u Tugonici, podignut sredstvima generala Petra Troila Sermagea, monumentalni je oltar koji zaprema cijeli prostor svetišta. Za razliku od oltara Žalosne Majke Božje iz kapele sv. Ladislava, ovdje je naglasak na arhitektonici dok je ornametika svedena na popunjavanje zaravnjenih dijelova i u predio središnje niše. Monumentalnost mu daje masivan lomljeni vijenac i stupovlje među koje su postavljeni kipovi u pet vertikalnih osi. Autor koji je radio na polikromaciji i pozlati oltara je Jakov Reisser (sl. 9).

Autor kompozicije na ni jednom od ova dva oltara nije poznat, no moguće je da ih je izradio Luka Salzer, produktivni kipar zagrebačkog Gradeca iz sredine 18. st., čija dijela nalazimo u gotovo svim obližnjim kapelama Marije Bistrice. Njegova vještina najbolje se očituje u izvedbi ornamentike i

komponiranju oltarnog ansambla u skladu s umjetničkim trendovima sredine 18. st., kada se događa prijelaz iz monumentalnog baroka u oltare rokoka što ostavljaju dojam iznimne lakoće.

U posljednjoj obnovi kapele, tijekom 2012., oltar sv. Roka nije podnio mnogo preinaka. Zbog izvedbe radova na sanaciji vlage te konzervatorsko-restauratorskih radova na zidnom osliku, demontiran je i prenesen u atelijer tvrtke DOK-ART. Tamo je obavljena stolarska konsolidacija arhitekture oltara, čišćenje i konsolidacija radi sprečavanja propadanja.

Unutrašnjost kapele sv. Roka oslikana je ornamentalnim oslikom tijekom 1878. g. tehnikom šabloniziranja, marmoriziranja i lineariziranja u jarkim bojama. Dotrajali oslik kojeg je više od stoljeća nagrizala vlaga i nepovoljni mikroklimatski uvjeti obnovljen je tijekom proljetnih i ljetnih mjeseci 2012. Prije zahvata na samom osliku obavljena su dodatna sondažna istraživanja koja su utvrdila njegovo stanje i izvornost. Radovi su započeli otucanjem trusne žbuke, dok su odignuti dijelovi injektirani i tako učvršćeni uz zidnu podlogu. Sav oslik je temeljito očišćen i retuširan, dok su nedostajući dijelovi na mjestima gdje je žbuka otučena popunjeni mješavinom pijeska i gašenog vapna. Završni stupanj bilo je ujednačavanje tzv. reintegriranje novog i starog oslika (sl. 10-13).

Osim radova na osliku i konzervaciji oltara, oko kapele i u unutrašnjosti izvedena je drenaža, a demontirano kameno popločenje je vraćeno (sl. 14). Prilikom njegova micanja nađen je grob Antona Kerschhofera preminulog 1849. čija se nadgrobna ploča nalazi na sjevernom zidu kapele.

Nakon drenaže i sanacije oslika, tvrtka Ars restauro koja je izvodila konzervatorsko-restauratorske radove na zidnom osliku, provela je istraživanje slojevitosti vanjske žbuke i njezinog obojenja kao i način obrade pročelja. Pokazalo se da su kanelure koje formiraju pročelne pravokutnike izvorno bile puno pliće što se poštivalo pri konačnoj sanaciji pročelja.

Nakon završetka građevinskih radova uslijedili su kamenarski radovi od strane akademskog kipara Rajka Hercegovca, te su obnovljeni kameni ukrasi i profilacije – od ulaznog portala i dovratnika, križa nad glavnim portalom, škropionice, kamenih okvira prozora u sakristiji, kamenih prozorskih klupčica u lađi, oltarne menze pa do oštećenih kamenih podnih ploča.

Kapela sv. Roka doživjela je cjelovitu obnovu – od postavljanja vanjskog i unutrašnjeg drenažnog sustava, obnove podne konstrukcije, obnove pročelja, do obnove oslika i konzervacije oltara, no njezina je obnova trajala znatno kraće zahvaljujući sredstvima osiguranim u najvećem dijelu od strane župe, dok je radove Ministarstvo kulture participiralo samo u dijelu obnove kamenih elemenata kapele.

Iako sa sličnim problemima, dinamika obnova kapelica u okolici Marije Bistrice bila je po svojem trajanju različita, što je ovisilo ponajprije o osiguranim sredstvima za njihovu obnovu. Unatoč nepredviđenim problemima, u konačnici su uspješno koordinirani svi radovi građevinske sanacije i zahvata u prostoru s obnovom inventara.

Prilikom obnove sakralnih spomenika potrebno je imati na umu da zadiranjem u jednu vrstu zaštitnih radova iniciramo potrebu za nizom drugih intervencija, kako se pokazalo i na ovim primjerima. Stoga je svakoj obnovi potrebo pristupiti promišljeno, uzimajući u obzir sve zadanosti pojedinog prostora, od postojećeg inventara, kojeg je potrebno pravovremeno izmjestiti i zbrinuti, kako bi se unaprijed definirao redosljed zahvata te sukladno tome mogla planirati i osigurati potrebna sredstva za izvođenje radova. Neredovito održavanje, zapuštenost i vlaga najčešći su neprijatelji naših starih,

vrijednih objekata, a samim time i negostoljubiv ambijent naših crkvenih inventara. Stoga je o svemu tome potrebno kontinuirano skrbiti i redovitim održavanjem spriječiti nastajanje daljnje veće štete koja prijeti našoj kulturnoj baštini.

Katarina Brkljačić Netopil
Diplomirana povjesničarka umjetnosti i profesorica povijesti

Literatura:

1. *Umjetnička topografija Krapinsko-zagorske županije*, Zagreb : 2000., IPU, Školska knjiga
2. Baričević Doris, *Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. st. u središnjem dijelu Hrvatskog zagorja*; JAZU 1978., Zagreb
3. Baričević Doris, *Barokno kiparstvo Sjeverne hrvatske*, IPU, 2008., Zagreb
4. Aranicki Andrej, *Oltar Žalosne Majke Božje – Izvješće o tijeku konzervatorsko-restauratorskih radova*, Zagreb, prosinac 2009.
5. Aranicki Andrej, *Izvješće o vraćanju i montaži oltara Žalosne Majke Božje u kapelu Sv.Ladislava Podgorje Bistričko*, Zagreb srpanj 2014.
6. Geoexpert projekt d.o.o., *Kapela sv. Roka, Tugonica – tehničko rješenje održavanja (zaštita temelja od vlage i odvodnja krovne vode)*, Zagreb, travanj 2011.
7. Geoexpert projekt d.o.o., *Kapela sv. Ladislava, Podgorje Bistričko – tehničko rješenje održavanja (zaštita temelja od vlage i odvodnja krovne vode)*, Zagreb, veljača 2011.
8. Ars restauro d.o.o. (Marić), *Tugonica, kapela sv. Roka – reintegracija zidnog oslika*; Sinj, 2012.